

KAMPANJA NEVLADNIH ORGANIZACIJ S PODROČJA DUŠEVNEGA ZDRAVJA

RESNICA JE V OČEH OPAZOVALCA

UVOD

Nevladne in humanitarne organizacije s področja duševnega zdravja v skupnosti v Sloveniji delujejo že več kot dve desetletji. Njihovi začetki segajo na konec osemdesetih let v t. i. antipsihiatrično obdobje, ki ga je označilo delovanje Odbora za družbeno zaščito norosti.¹ Gibanje je opozarjalo na kršenje pravic ljudi v psihiatričnih bolnišnicah in zavodih ter pozivalo k varovanju njihovih pravic in človeškega dostojanstva. V ospredju gibanja sta bili tudi zgodba o nezadostnih in pomanjkljivih skupnostnih službah na področju duševnega zdravja in kritika monopola psihiatrične stroke na področju duševnega zdravja. V javnosti je bilo gibanje zelo prepoznavno in je odmevalo, veliko medijev si je poročalo o temah, ki jih je obravnavalo gibanje².

Poleg kritične in radikalne note ter glasnega družbenega ozaveščanja, ki ga pripisujemo Odboru za družbeno zaščito norosti, pa je v devetdesetih letih potekal tudi razvoj in ustanavljanje nevladnih organizacij s področja duševnega zdravja. Te so prek inovativno-eksperimentalnih projektov na področju socialnega varstva

začele vpeljevati programe in storitve, namenjene ljudem s težavami z duševnim zdravjem in njihovim svojcem. Nevladne organizacije so v tem obdobju postajale nosilke inovacij na širšem področju duševnega zdravja v skupnosti. Nekateri njihovi takratni projekti so tudi predhodniki današnjih programov in storitev s področja duševnega zdravja v skupnosti.

V prispevku opisujemo programe nevladnih organizacij Altre, Šenta, Ozare, Novega Paradoksa, Vezi in Humane ter njihovo skupno kampanjo *Resnica je v očeh opazovalca*. Rdeča nit kampanje je bila prav promocija njihovih storitev, saj so jih želeli približati ljudem, ki jih morda potrebujejo, a se zaradi širših družbenih predsodkov ne upajo poiskati pomoči. S pomočjo kampanje so spregovorili tudi o družbeni diskriminaciji ljudi s težavami z duševnim zdravjem.

PROGRAMI NEVLADNIH ORGANIZACIJ

Konec devetdesetih let je nevladnim organizacijam Altra, Šent, Ozara, Novi Paradoks in Vezi s pomočjo različnih financerjev uspelo stabilizirati tri temeljne skupnostne programe: stanovanjske skupine, dnevni centri in svetovalnice oz. svetovalno-informativne pisarne. Ti programi so leta 2008 pridobili tudi status javnih verificiranih programov na področju socialnega varstva. Prav tako so z zakonom o duševnem zdravju (2008) dobile t. i. formalni mandat za vstop v mrežo služb s področja duševnega zdravja. Storitve, ki jih danes izvajajo, so strokovne. V njih so zaposlene osebe z izobrazbo po 69. členu zakona o socialnem varstvu, vodje pa morajo imeti med drugim tudi strokovni izpit s področja socialnega varstva. Prostovoljno delo se izvaja s pomočjo prostovoljcev, ki so pristojni za dejavnosti, kot so druženje in spremljanje uporabnikov ali izvajanje pomoči pri izvedbi določenih projektov.

V njihovih programih se izvajajo storitve svetovanja in informiranja, skupin za samopomoč in izobraževanja, vodenja dnevnih centrov, stanovanjskih in bivalnih skupin, pomoči ter podpore pri učenju in študiju, dela

¹ Več v Urek *et al.* (1991).

² Več v Oreški (2008).

z družinami, vodenja treningov socialnih in življenjskih spretnosti, pomoči pri organizaciji prostočasnih dejavnosti, zaposlitvenih centrov s podporno zaposlitvijo, usposabljanja za delo itn. Kot dopolnilne programe pa izvajajo tudi storitve zagovorništva, programe destigmatizacije in javnega ozaveščanja, založniško dejavnost, mreženje oz. povezovanje s sorodnimi organizacijami, vodenja klubov svojcev, klubov prostovoljcev in preventivne programe.

Stanovanjske skupine³

Osnovni namen stanovanjske skupine je organizirati bivanje in podporo ljudem s težavami z duševnim zdravjem v manj restriktivnem okolju, zunaj institucij in omogočiti bivanje vsem tistim uporabnikom, ki jim grozijo kronični hospitalizem, namestitve v socialno-varstveni zavod, marginalizacija ali izključitev iz domačega okolja. Namen stanovanjskih skupin je vzpostavljanje življenjskih okoliščin, v katerih bo človek imel resnično zasebnost in možnosti za doseg samospoštovanja. Prizadevanja so usmerjena v razvijanje samostojnosti in neodvisnosti posameznika, glede na njegove sposobnosti in zmožnosti. Stanovanja so v bližini trgovin, avtobusnih postajališč, zdravstvenih domov, pošt in bank v običajnih stanovanjih ali stanovanjskih hišah. Optimalno število stanovalcev v njih se giblje med tri in pet. Nekatera društva so organizirala bivanja ljudi v stanovanjskih hišah (npr. Novi Paradoks in Vezi), v katere je možno vključiti več uporabnikov, tudi npr. enajst ali več. Vse nevladne organizacije imajo danes skupaj 45 stanovanjskih skupin, v katerih je 212 oseb s težavami z duševnim zdravjem.

Dnevni centri⁴

Namen dnevnih centrov je omogočiti ljudem s težavami z duševnim zdravjem vključevanje v

raznovrstne oblike aktivnega preživljanja prostega časa, učenje socialnih spretnosti, podporo pri širitvi socialne mreže ter učenje medsebojne pomoči in samopomoči. Izvajajo raznovrstne delavnice in dejavnosti s športnega, kulturnega, ekspresivnega in družabnega področja (kiparske in slikarske delavnice, tečajji jezikov, skupine za samopomoč, telovadba, razbremenilni pogovori ipd). Nekatera društva s pomočjo sponzorjev in donacij zagotavljajo brezplačne karte za ogled različnih kulturnih, športnih ipd. prireditev, celodnevne sobotne izlete, zimske in letne tedenske tabore, prostor za razstave ali druge umetniške prireditve. Strokovni pristop, spodbudno okolje in načela dela, ki jih upoštevajo strokovni delavci v programih dnevnega centra, omogočajo, da se uporabniki ne počutijo zapostavljeni, temveč so spodbujeni k razmišljanju in ustvarjanju svojega vsakdana. V teh programih izstopa predvsem metoda dela s skupino. Cilj programa je povečati dejavnost in ustvarjalnost uporabnikov na podlagi njihovih potreb, znanj in sposobnosti ter jim pomagati pri graditvi samopodobe. Program je usmerjen v ohranjanje njihovih znanj in spretnosti ter jih uri v pridobivanju socialnih in delovnih navad in spretnosti. V vseh nevladnih organizacijah je danes v 22 dnevnih centrov vključenih skupaj 419 uporabnikov.

Svetovalno-informativne pisarne

Svetovalnice oz. pisarne za svetovanje in informiranje zagotavljajo psihosocialno pomoč ljudem z dolgotrajnimi težavami z duševnim zdravjem, posameznikom v duševni stiski in njihovim svojcem. Strokovne storitve vključujejo telefonsko in osebno informiranje in svetovanje, osebno pomoč ter izdelavo in izvedbo individualnega načrta obravnave. Izstopa metoda dela s posameznikom oz. individualni pristop, ki poteka v fazah: ugotavljanje potreb – opredelitev storitev in izvajalcev – informiranje o virih in oblikah pomoči – reševanje težav in stisk ter zadovoljevanje potreb – opredelitev služb in njihova koordinacija pri zadovoljevanju potreb oz. reševanju stisk in težav. V fazi izvajanja načrta delo poteka po metodi

³ Opis programov je povzet po besedilu, ki je bil pripravljen za Nacionalni program duševnega zdrava in pozneje objavljen v Dernovšek *et al.* (2009).

⁴ Opis programov je povzet po besedilu, ki je bilo pripravljeno za Nacionalni program duševnega zdrava in pozneje objavljeno v Dernovšek *et al.* (2009).

Preglednica 1: Obstoječe zmogljivosti nevladnih organizacij po posameznih statističnih regijah.

Statistična regija	Število prebivalcev	Ocenjeno število oseb s kronično duševno motnjo*	Stanovanjske skupine**			Dnevni centri**			Svetovalne pisarne**		
			štev.	upor.	%	štev.	upor.	%	štev.	upor.	%
Pomurska	124.214	180	1	4	2	1	12	6,6	1	49	27,2
Podravska	316.528	459	7	26	5,6	3	69	15	0	0	0
Koroška	737.27	107	1	8	7,4	1	13	12,15	2	33	30,8
Savinjska	256.527	372	4	14	3,7	1	6	1,6	1	21	5,6
Zasavska	45.858	66	0	0	0	1	7	10,6	0	0	0
Spodnjeposavska	69.810	101	0	0	0	0	0	0	1	30	29,7
Jugovzhodna Slovenija	137.993	200	1	4	2	3	64	32	3	51	25,5
Osrednjeslovenska	493.633	716	17	90	12,5	2	127	17,7	2	106	14,8
Gorenjska	197.258	286	3	7	2,4	2	17	5,9	2	51	17,8
Notranjsko-kraška	50.549	73	2	15	20,5	2	27	37	0	0	0
Goriška	119.088	173	3	16	9,2	3	25	14,4	1	42	24,3
Obalno-kraška	102.786	149	6	28	18,7	3	52	34,8	1	24	16,1
Skupaj (Slovenija)	1,987.971	2889	45	212	7,3	22	419	14,5	14	407	14

Vir: Statistični urad, popis 2002.

* Ocena glede na podatke o prevalenci duševnih motenj v Republiki Sloveniji.

** Podatki IRIO in Inštituta za varovanje zdravja.

dela s skupnostjo. Cilj programa je predvsem večanje osebne moči in vpliva uporabnikov, zmanjševanje njihove socialne izključenosti in izboljšanje kakovosti njihovega življenja. Posamezniki svoje težave lahko rešujejo tudi v vodenih skupinah za samopomoč. Storitve se izvajajo tako v pisarni kot na terenu (npr. v mreži služb, ko je potrebno izvajanje določenih storitev) ali v življenjskem okolju posameznika, tj. na njegovem domu. Cilj programa je predvsem večanje osebne moči in vpliva uporabnikov, zmanjševanje njihove socialne izključenosti in izboljšanje kakovosti njihovega življenja. V vseh nevladnih organizacijah danes obiskuje 14 svetovalnih pisarn skupaj 407 uporabnikov.

Programi zaposlitvene rehabilitacije

Programi zaposlitvene rehabilitacije potekajo z namenom, da bi ohranili in razvijali delovne spretnosti in navade v delovnem okolju, ki lahko zagotavlja tudi podporo pri širšem

socialnem vključevanju. Uporabnikom ponujajo možnost vključitve v različne programe aktivne politike zaposlovanja (usposabljanje na delovnem mestu, javna dela) in v program socialne vključenosti.

Cilji zaposlitvene rehabilitacije so na splošno razvoj poklicne kariere, učinkovitejše vključevanje v socialno in delovno okolje, zmanjšanje negativnih posledic zdravstvenih težav in invalidnosti ter izboljšanje kakovosti življenja. Najpomembnejši cilj zaposlitvene rehabilitacije je zagotoviti ustrezno pomoč invalidom, da bodo prepoznali svoje sposobnosti, dejavno sodelovali pri načrtovanju reševanja svojih težav in ohranili ali pridobili novo zaposlitev. Cilj zaposlitvene rehabilitacije je, da se oseba z invalidnostjo usposobi za ustrezno delo, se zaposli, zaposlitev zadrži in pri tem napreduje.

Zaposlitvena rehabilitacija je namenjena osebam, ki se zaradi svoje invalidnosti ne morejo normalno vključevati v delo, praviloma so dolgotrajno brezposelni in za dosego svojega zaposlitvenega cilja potrebujejo vodenje in pomoč. Pri vključevanju v delovno okolje jih

Preglednica 2: Delež zaposlenih invalidov v zaposlitvenih centrih ali invalidskih podjetjih.

Zaposlitveni center/invalidsko podjetje	Štev. vseh zaposlenih invalidov	Štev. zaposlenih invalidov s težavami z duševnim zdravjem
Dobrovita plus, d. o. o.	15	12
Šentplavž	8	1
Dlan	10	6
Humana Kranj - v nastajanju	predvidoma 10	
Ozara, d.o. o. (IP)	19 invalidov/46 vseh zaposlenih	7 invalidov/13 od vseh zaposlenih
Ozara ZC, d.o.o.	12	7

ovirajo trajne posledice telesne ali duševne okvare oziroma bolezni, težave pri dejavnostih in okvare ali funkcijske omejitve.

Poleg Inštituta RS za rehabilitacijo in izvajalcev storitev zaposlitvene rehabilitacije izvajajo naloge na področju zaposlitvene rehabilitacije tudi rehabilitacijski svetovalci in rehabilitacijske komisije pri Zavodu RS za zaposlovanje.

Izvajanje zaposlitvene rehabilitacije je opredeljeno kot javna služba v okviru mreže izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije. Čeprav mreža predvideva pokritost celotne države z izvajalci zaposlitvene rehabilitacije, je treba zaradi pokritosti celotne države izvajanje teh storitev javne službe podeliti koncesionarjem, saj je v Sloveniji le en javni zavod, ki ima v temeljnem aktu opredeljeno tudi izvajanje storitev zaposlitvene in poklicne rehabilitacije (Center za poklicno rehabilitacijo).

Delež zaposlitev oseb s težavami z duševnim zdravjem je v skupini invalidov po oceni zavoda za zaposlovanje manj kot 10-odstoten. Razmerje med vsemi zaposlenimi invalidi in vsemi nezaposlenimi invalidi je približno 1 : 5.

Progami združenj svojcev oseb z duševno motnjo

Skupine svojcev so nastale z namenom, da se svojci med seboj povežejo, povedo svoje izkušnje, poslušajo izkušnje drugih svojcev in se tako vzajemno podpirajo. Skupna srečanja so namenjena njihovi medsebojni podpori, opogumljanju in informiranju. Svojcem omogočajo, da se spoprijemajo s svojimi zatiranimi čustvi, med katere se najpogosteje vrinejo

občutki jeze, strahu in negotovosti. S tem jim želimo pomagati, da izrazijo svoje skrite interese, ki se po navadi umaknejo interesom svojih bližnjih.

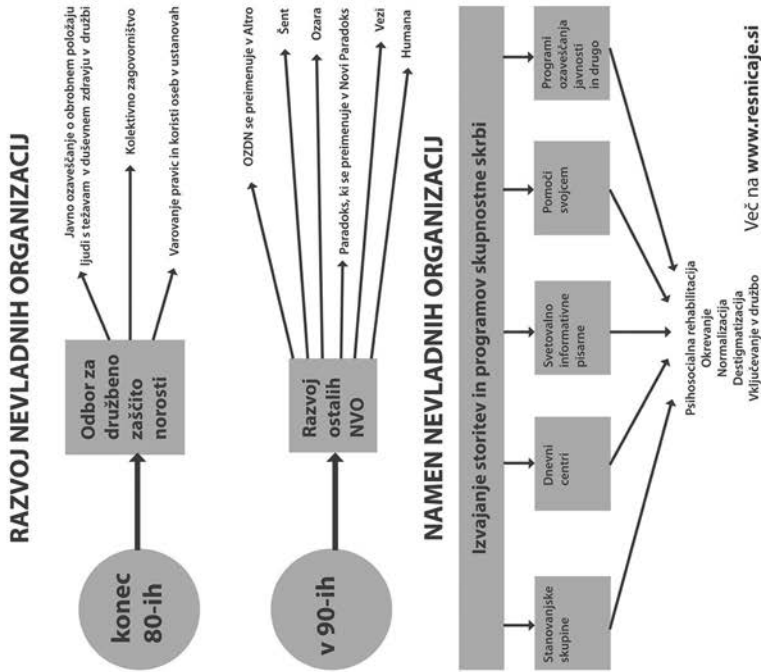
Programi svojcev so dragoceni za vse, ki imajo bližnjega, ki trpi za kakšno obliko duševne motnje. Po navadi zagotavljajo dejavnosti, ki svojce opogumijo, jim lajšajo stiske in ponujajo informacije, kako pravzaprav živeti z bližnjim, ki ima duševno motnjo. Tako se prek različnih predavanj in delavnic, na katere so vabljeni različni gosti, strokovnjaki in svojci z dolgoletnimi izkušnjami, poučujejo o duševnih motnjah, zdravljenju in temah, ki krepijo medosebne odnose in povečujejo duševno blaginjo. Ena izmed takšnih dejavnosti je program vseživljenjsko učenje za krepitev duševnega zdravja posameznikov in celovito učenje obvladovanja stresnih situacij svojcev, ki imajo v družini osebo s psihiatrično diagnozo. Program poteka vse leto in je razdeljen v različne tematske sklope, ki se izvajajo vsak mesec.

Zagovorništvo

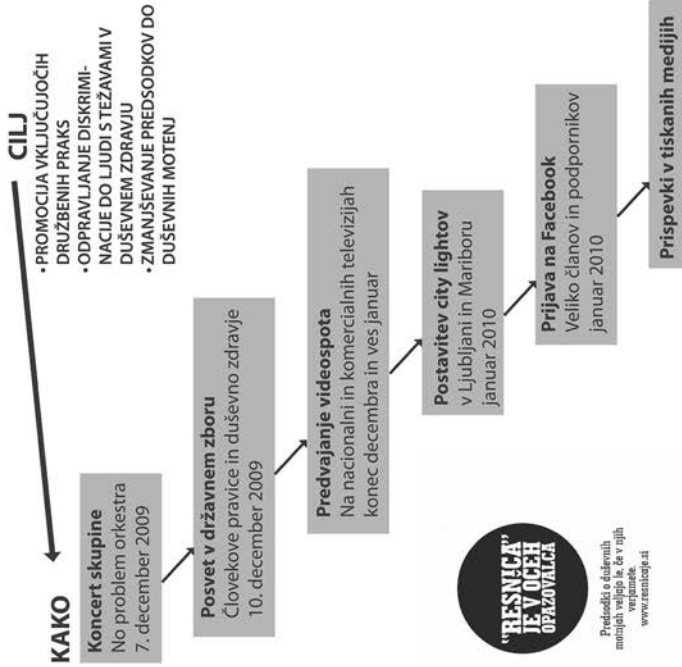
Na začetku delovanja Odbora za družbeno zaščito norosti je bila v ospredju izrazita zagovorniška in kritična drža in to so mediji dobro posredovali širši javnosti⁵. Izvajalci projekta so preučevali (pomankljivo) zakonodajo s področja duševnega zdravja in zagotavljali psihosocialno in pravno pomoč posameznim uporabnikom. Danes del takšnih storitev izvajajo v programu svetovalno-informativnih

5 Mediji so v slovenskem prostoru imeli veliko vlogo, saj so vse od sedemdesetih let poročali o kršenju pravic ljudi v totalnih institucijah (cf. Oreški 2008).

KAMPANJA NEVLADNIH ORGANIZACIJ S PODROČJA DUŠEVNEGA ZDRAVJA

KAMPANJA RESNICA JE V OČEH OPAZOVALCA

Povezovala nit celotne kampanje pa je internet stran www.resnicaje.si. Obstoječa spletna stran omogoča širši javnosti informacije o delovanju nevladnih organizacij s področja duševnega zdravlja.

pisarn, ponekod v dnevnih centrih ali drugih podprogramih. Strokovni delavci pri izvajanju storitev s področja zagovorništv sodelujejo s Pravno-informacijskim centrom ter brezplačno pravno pomočjo in odvetniki, zunajsodnimi poravnalci, včasih tudi s centri za socialno delo, odvisno od problematike.

V sklop zagovorništv lahko uvrstimo tudi spremljanje zakonodaje in državnih ukrepov s področja socialnega varstva, zdravstvenega varstva oz. širše – duševnega zdravja. Posamezni člani nevladnih organizacij se v ta namen srečujejo v neformalni delovni skupini, imenovani *Koordinacija nevladnih organizacij s področja duševnega zdravja*. Skupina je nastala kot odgovor na pomanjkljivo zakonodajo in njihov neurejen status v družbi. V njej predstavniki posameznih organizacij prostovoljno spremljajo zakonodajo in teme s področja duševnega zdravja, pripravljajo pobude in se po potrebi tudi medijsko angažirajo. Velik del besedil, ki so nastale v okviru te skupine, je bil posredovan v obliki pripomb k zakonu o duševnem zdravju, nacionalnem programu duševnega zdravja ipd. To obliko njihovega angažmaja lahko brez zadrege poimenujemo kolektivno zagovorništv. Njihova prizadevanja so v najširšem pomenu besede usmerjena v varovanje interesov nevladnih organizacij na področju razvoja duševnega zdravja v skupnosti in ščitenje pravic in koristi oseb s težavami z duševnim zdravjem.

KAMPAJNA RESNICA JE V OČEH OPAZOVALCA

Leta 2009 se je Koordinacija nevladnih organizacij odločila, da predstavi skupna prizadevanja tudi širši javnosti. Cilj je bil organizirati raznovrstne dejavnosti, da bi storitve in programe približali osebam v duševni stiki in drugim ter senzibilizirali družbo za teme s področja duševnega zdravja. V ta namen ji je uspelo pridobiti sredstva organizacije FIHO, ki jim je tudi omogočila realizacijo ciljev kampanje.

Širši namen kampanje je bil promocija vključujočih družbenih praks ter zmanjševanje predsodkov in odpravljanje diskriminacije do ljudi s težavami z duševnim zdravjem. V prvi cilj so

vključili predvsem predstavitev njihovih storitev in programov. V ta namen so oblikovali spletno stran z opisom storitev, namena in cilja kampanje *Resnica je v očeh opazovalca* ter kontakti in obvestili za javnost. Druga aktivnost (govor o diskriminaciji in predsodkih) pa je obsegala organizacijo posveta v Državnem zboru. To je bil tudi osrednji dogodek celotne kampanje.

Spot z vodilnim sloganom *Resnica je v očeh opazovalca: Predsodki o duševnih motnjah veljajo le, če verjamete vanje*, skuša širši javnost sporočiti, da svet okoli nas vidimo le v skladu s svojimi predpostavkami, prepričanji, stališči in ne nazadnje tudi s sodbami.

Pri oblikovanju spota in slogana jim je bila v precejšnji pomoč fenomenološka misel, ki pravi, da

... je svet, kakršen obstaja, človekova družbena konstrukcija. Kakršni koli konstrukt že je, ga naredimo ljudje in je produkt človeškega osmišljanja in razumevanja pojavov v svetu. (Maturana, Varela 1998.)

Če menimo, da so ljudje s težavami z duševnim zdravjem družbeni paraziti, neozdravljivi norci, shizofreni psihopati, spolni iztirjenci, to lahko pomeni, da smo ponotranjili neka-kšna nedokazana prepričanja, ki s stvarnim življenjem ljudi, ki imajo težave z duševnim zdravjem, nimajo skorajda nič skupnega. Nedokazana stališča in stereotipna razmišljanja o ljudeh s težavami z duševnim zdravjem namreč zavirajo njihovo vključevanje v družbo.

Spot tudi ne vsebuje nobenih besednih zvez, ki prihajajo iz psihiatričnega žargona, npr. shizofrenija, depresija, manija, norec. Dokazano je namreč, da ta s prenosom v laično javnost vselej izgubi svoj pomen in se v večini primerov zlorabi kot žaljivka, oznaka ali pridevnik za opisovanje nenavadnih, nerazumljivih ali spornih pojavov v družbi (več v Wahl 1995, Oreški 2008).

Dejavnosti v času kampanje

Kampanja je skupaj s pripravami potekala tri mesece. Priprave so obsegale predvsem usklajevanja z agencijo Futuristični marketing. Ta je poskrbela za oblikovanje celostne

podobe kampanje. Podoba je vsebovala oblikovanje videospota, zakup medijskega prostora na nacionalni, komercialnih in lokalnih televizijskih hišah, pa tudi na spletnih straneh v obliki t. i. bannerjev. Prav tako je agencija prevzela skrb za predstavitev kampanje na vitrinah citylight, ki so bile postavljene na pomembnih in vidnih točkah v prestolnici, pa tudi drugje po Sloveniji, npr. v Mariboru. Ustanovljena je bila tudi Facebook skupina in pridobila je veliko simpatizerjev in podpornikov. Oblikovanje videospota je potekalo novembra in decembra, predvajanje pa se je začelo konec decembra in nadaljevalo ves januar. Poleg oblikovanja celostne podobe in posredovanja njene sporočilne vrednosti skozi različne medijske kanale, je kampanja imela še dva pomembna dogodka.

Prvi in začetni dogodek je bil namenjen odprtju kampanje. Ta se je začela s slavnostnim koncertom skupine *No Problem Orchestra* 7. decembra 2010 v Unionski dvorani ljubljanskega hotela Union. Z dogodkom so želeli opozoriti, da so ljudje z oviranostjo zmožni ustvarjanja, da imajo tudi spretnosti, ki jih velja podpirati, vzpodbujati in prepoznati. Okrevanje je namreč proces, ki poteka vzporedno z zagotavljanjem virov v družbi, ti pa lahko omogočajo razvoj spretnosti. Koncerta so se udeležili ljudje s težavami z duševnim zdravjem, njihovi svojci, strokovnjaki, politiki in simpatizerji.

Kampanja se je nadaljevala 10. decembra s posvetom v Državnem svetu. Tema posveta, na katerem so se zvrstili številni govorniki in strokovnjaki, je bila človekove pravice in duševno zdravje. Ta dan so nevladne organizacije želele predvsem opozoriti, da so vsi ljudje imetniki ustavnih in drugih človekovih pravic, tudi osebe s težavami z duševnim zdravjem in njihovi svojci. Pozvale so k odpravljanju diskriminacije, ki se dogaja ljudem s težavami z duševnim zdravjem na vseh družbenih ravneh, in se zavzemale za vključujoče družbene prakse.

Rdeča nit kampanje je bila spletna stran, ki je še vedno dosegljiva na www.resnicaje.si. Na njej si je možno ogledati namen kampanje, se seznaniti s storitvami in dejavnostmi nevladnih

organizacij ter se informirati o predsodkih in diskriminaciji ljudi s težavami z duševnim zdravjem.

**Suzana Oreški, Srečko Brumen,
Andreja Štepec, Bogdan Dobnik,
Edo Belak, Tatjana Gričar,
Katarina Tomažič**

VIRI

- Dernovšek, M. Z., Oreški, S., Tavčar, R. (2009), *Kam in kako po pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Izobraževalno raziskovalni inštitut Ozara.
- Maturana, H. R., Varela, F. J. (1998), *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Oreški, S. (2008), *Družbeno pojmovanje duševnega zdravlja: Primer dveh slovenskih medijev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- Urek, M., Zaviršek, D., Pribac, I. (1991), *Subpsihiatricne študije*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti.
- Wahl, O. F. (1995), *Media Madness: Public Images of Mental Illness*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Zakon o duševnem zdravju (2008), *Ur. l. RS 77/2008*.